

การวิเคราะห์คำแปลบาลีในพระไตรปิฎกภาษาไทย:
ประเด็นการปรับอาบัติพระอานนท์

Analysis of Pali Translations in the Thai Tipiṭaka:
The Issue of Adjusting the Offense of Ānanda Bhikkhu

พระมหาธัญสัมพันธ์ กิตติสารโ
Phramaha Thunsun Kittisaro

นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Doctor of Education students, Buddhism graduate school,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Email: thunsun@gmail.com

ตอบรับบทความ (Received) : 11 พฤศจิกายน 2567
เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 30 พฤศจิกายน 2567
รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 11 ธันวาคม 2567
เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 21 ธันวาคม 2567

บทคัดย่อ

พระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นแหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิที่เก็บรวบรวมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเอาไว้ นับว่ามีความสำคัญต่อชาวพุทธอย่างยิ่ง ในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาจะมีการแปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นภาษาท้องถิ่น ทำให้ชาวพุทธในประเทศนั้น ๆ ได้ศึกษาพระพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎกโดยตรง แต่ถึงอย่างนั้นการแปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นงานที่ยากและมีปริมาณเนื้อหามาก ทำให้การแปลในบางศัพท์หรือบางประโยคมีโอกาสดำเนินการผิดพลาดคลาดเคลื่อนได้ ยกตัวอย่างศัพท์ว่า ทุกกฎ ในเรื่องการปรับอาบัติพระอานนท์ในคราวทำปฐมสังคายนา พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยส่วนใหญ่แปลโดยใช้ความหมายว่า อาบัติทุกกฎ แต่จากการศึกษาไวยากรณ์บาลีพบว่า ศัพท์ที่เป็นชื่ออาบัติมักจะมีคำคู่กับศัพท์ อาปตติ หรือ อาปชติ เสมอ เพื่อเป็นการบ่งบอกว่านี่คือการกล่าวเพื่อบังอาบัติ ยกเว้นว่าศัพท์ชื่ออาบัตินั้นเป็นปฐมวิภัติ ทำหน้าที่ในประโยคเป็น วิกติดิตตา ขยายภิกษุผู้อาบัติ จึงจะมาเดี่ยว ๆ และจากการศึกษารรถกถาพบว่า ท่านได้อธิบายไว้อย่างชัดเจนว่า ศัพท์ ทุกกฎ ในประโยคนี้หมายถึง การทำไม่ดี การทำเสีย ไม่ใช่หมายถึงอาบัติทุกกฎ เพราะฉะนั้นศัพท์ว่า ทุกกฎ ในเรื่องนี้จึงควรแปลโดยใช้ความหมายว่า การทำไม่ดี การทำเสีย และจากการศึกษาพบว่า สาเหตุที่ทำให้การแปลบาลีในพระไตรปิฎกภาษาไทยเกิดความคลาดเคลื่อนมีอย่างน้อย 4 ประการ ได้แก่ 1) ในภาษาบาลีมีศัพท์ที่พ้องรูปหรือพ้องความหมายกัน 2) ภาษาบาลีมีนัยหลากหลาย 3) ได้รับอิทธิพลจากฉบับแปลก่อนหน้า 4) ไม่ได้เทียบเคียงกับคัมภีร์ชั้นรองลงมา

คำสำคัญ: แปลบาลี พระไตรปิฎก อาบัติทุกกฎ พระอานนท์

Abstract

The Pali Tipiṭaka is the primary source of information that collects Buddhist teachings. It is considered very important for Buddhists. In Buddhist countries, the Pali Tipiṭaka is translated into local languages, allowing Buddhists in those countries to study Buddhism directly from the Tipiṭaka. However, translating the Pali Tipiṭaka is a difficult task and has a large amount of content, which makes the translation of some words or sentences possible to be incorrect. For example, the word “dukkaṭa” in the matter of adjusting the offenses of Ānanda bhikkhu during the First Buddhist Council. Most Thai versions of the Tipiṭaka translate it using the meaning “dukkaṭa āpatti”. However, from studying Pali grammar, it was found that the word that is the name of the offense is always paired with the word “āpatti” or “āpajjati” to indicate that is a speech intended to be an offense. Except when the word “āpatti” is in the first case, acting as “vikatikatā” in the sentence, describing the monk who has committed the offense, then it will appear alone. And from studying the commentary, it was found that he clearly explained that the word “dukkaṭa” in this sentence means doing bad things, doing not good, not referring to “dukkaṭa āpatti”. Therefore, the word “dukkaṭa” in this matter should be translated using the meaning of doing bad things, doing not good. And from the study, it was found that there are at least 4 reasons why the translation of Pali in the Thai Tipiṭaka is inaccurate: 1) In the Pali language, there are words that have the same form or same meaning. 2) The Pali language has various meanings. 3) Influenced by previous translations. 4) Not comparable with lower-level scriptures.

Keywords: Pali Translation, Tipiṭaka, Dukkaṭa Āpatti, Ānanda Bhikkhu

1. บทนำ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”¹ ปัจจุบันคัมภีร์ชั้นปฐมภูมิที่รวบรวมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเอาไว้ ได้แก่ พระไตรปิฎก เพราะฉะนั้นคัมภีร์พระไตรปิฎกจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งเปรียบเสมือนเป็นพระศาสดาแทนพระองค์ เหล่าภิกษุสงฆ์สาวกหรือพุทธศาสนิกชนทั้งหลายเมื่อต้องการศึกษาคำสอนทางพระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นพระธรรมคือ ข้อที่พึงปฏิบัติ และพระวินัยคือ ข้อที่พึงเว้น จำเป็นต้องศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก หรือถ้าต้องการวิเคราะห์หาคำสอนใดเป็นคำสอนในพระพุทธศาสนาหรือไม่ก็ต้องนำคำสอนนั้นมาเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกเช่นกัน แต่เนื่องจากว่าคัมภีร์พระไตรปิฎกที่เป็นข้อมูลปฐมภูมินั้นถูกบันทึกไว้เป็นภาษาบาลีจึงมีข้อจำกัดว่า ผู้ที่จะศึกษาต้องมีความรู้ความชำนาญในภาษาบาลีอย่างดี ทำให้ชาวพุทธที่ไม่มีความรู้ด้านภาษาบาลีไม่สามารถศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎกชั้นปฐมภูมิที่เป็นภาษาบาลีได้ ด้วยเหตุนี้การแปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีมาเป็นภาษาท้องถิ่นจึงมีความจำเป็นและก่อประโยชน์ ช่วยให้การศึกษาศาสนะพระไตรปิฎกเป็นไปอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น แต่เนื่องจากเนื้อความภาษาบาลีในพระไตรปิฎกมีความยากและมีปริมาณมากถึง 45 เล่ม (ฉบับอักษรไทย) การแปลพระไตรปิฎกให้สำเร็จลุล่วงอย่างถูกต้องจึงต้องอาศัยความรู้ความเชี่ยวชาญด้านภาษาบาลีประกอบกับความเพียรอุตสาหะอย่างมาก ซึ่งเป็นที่น่ายินดีสำหรับในประเทศไทยที่มีพระไตรปิฎกฉบับแปลไทยที่ทำเสร็จและจัดพิมพ์เรียบร้อยแล้วหลายฉบับ เช่น พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง (พ.ศ. 2525) ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย (พ.ศ. 2525) ฉบับมหาวิทยาลัย โดย บัญย แสงฉาย (พ.ศ. 2528) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (พ.ศ. 2539) เป็นต้น แต่เนื่องจากการแปลพระไตรปิฎกเป็นงานที่ยากและมีปริมาณมากดั่งที่กล่าวแล้ว ทำให้การแปลเป็นภาษาไทยในบางจุด อาจเกิดความผิดพลาดคลาดเคลื่อนได้ การที่พระสงฆ์สาวกหรือชาวพุทธผู้สนใจศึกษาศาสนะ มาช่วยกันศึกษาและตรวจสอบพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยเหล่านี้แล้วพบเห็นสิ่งใดที่จะทำงานแปลพระไตรปิฎก

1. มหาปรินิพพานสูตร. ที.ม. 10/141/123 (ไทย.สยามรัฐ)

พัฒนาขึ้นได้ ก็นำสิ่งนั้นมาเผยแพร่บอกกล่าว ก็จะช่วยให้การแปลพระไตรปิฎกครั้งต่อไปในอนาคตสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และยังช่วยส่งเสริมคุณภาพการศึกษาพระไตรปิฎกในหมู่พุทธศาสนิกชนให้สูงเพิ่มขึ้นอีกด้วย

ในคราวปฐมสังคายนา หลังจากคณะสงฆ์ทำสังคายนาเสร็จแล้วได้ทำการปรับอาบัติทุกกฎแก่พระอานนท์ 5 ข้อ แต่ว่าในประเด็นนี้มีนักวิชาการบางท่านให้ความเห็นว่า คณะสงฆ์เพียงชี้ให้เห็นว่าการกระทำของพระอานนท์ทั้ง 5 ประการนี้เป็นการกระทำที่ไม่สมควรเท่านั้น หากใช่เป็นการปรับอาบัติไม่ ในประเด็นเรื่องการปรับอาบัติพระอานนท์นี้เป็นเหตุการณ์ที่เป็นภาพจำและเป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชนชาวไทยโดยมากมาตลอด ทำให้มีเหตุการณ์นี้ปรากฏในหนังสือตลอดจนนำไปใช้อ้างอิงในงานวิจัยต่าง ๆ มากมาย เหตุการณ์นี้จึงนับว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อการรับรู้เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ดังนั้นผู้เขียนจึงต้องการที่จะศึกษาในประเด็นนี้ให้แน่ชัดลงไปในทุกแง่มุมเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาต่อไป

2. ข้อมูลเรื่องการปรับอาบัติพระอานนท์

2.1 เรื่องการปรับอาบัติพระอานนท์ในเอกสารต่าง ๆ

2.1.1 เรื่องการปรับอาบัติพระอานนท์ในพระไตรปิฎกภาษาไทย

พระพุทธศาสนาในประเทศไทย มีผู้แปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นเรื่อยมา แต่ยังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ จนกระทั่งเมื่อ พ.ศ. 2530 มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้แปลพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นภาษาไทยรวม 91 เล่ม ได้ดำเนินการตรวจชำระและจัดพิมพ์จนแล้วเสร็จในวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2535² พระไตรปิฎกภาษาไทยแต่ละฉบับได้แปลเรื่องการปรับอาบัติพระอานนท์ไว้หลายสำนวน ดังนี้

-
2. ประภาส วิระแพทย์, สุทัศน์ ศรีวัฒนพงศ์, และเจริญศักดิ์ โรจนฤทธิ์พิเชษฐ์, *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว: ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม 16*, (กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2553), 27.

1) **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสยามรัฐ** แปลว่า “พระเถระทั้งหลายได้กล่าวแก่ท่านพระอานนท์ว่า ‘ท่านอานนท์ ข้อที่ท่าน ... นี้เป็นอาบัติทุกกฏแก่ท่าน ท่านจงแสดงอาบัติทุกกฏนั้น’ ท่านพระอานนท์กล่าวว่า ‘ท่านเจ้าข้า ... กระผมไม่เห็นเหตุนี้ว่าเป็นอาบัติทุกกฏ แต่เพราะเชื่อท่านทั้งหลาย กระผมยอมแสดงอาบัติทุกกฏนั้น’”³

2) **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย** แปลว่า “ภิกษุผู้เถระทั้งหลายกล่าวแก่ท่านพระอานนท์ดังนี้ว่า ‘การที่ท่าน ... เรื่องนี้ปรับอาบัติทุกกฏแก่ท่าน ท่านจงแสดงอาบัติทุกกฏนั้น’ ท่านพระอานนท์ชี้แจงว่า ‘ท่านผู้เจริญ ... กระผมไม่เห็นอาบัติทุกกฏนั้น แต่เพราะเชื่อฟังท่านทั้งหลาย กระผมจะแสดงอาบัติทุกกฏ’”⁴

3) **พระไตรปิฎก มหาวิตถารนัย 5000 กัณฑ์** แปลว่า “พระเถระเจ้าทั้งหลายกล่าวว่า ‘การที่ท่านอานนท์ ... เป็นทุกกฏแก่ท่าน ท่านจงแสดงทุกกฏนั้นเสีย’ พระอานนท์เถระเจ้าตอบว่า ‘... ข้าพเจ้าไม่เห็นว่าคุณนั้นเป็นทุกกฏ ก็แต่ว่าข้าพเจ้าจะแสดงทุกกฏนั้น เพราะความเชื่อถือต่อท่านทั้งหลาย’”⁵

4) **สำนวนอื่น ๆ** เป็นเนื้อหาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับสรุปความอื่น ๆ ไม่ได้เป็นการแปลตามตัวอักษรบาลี เช่น **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน** สรุปความว่า “พระเถระทั้งหลายได้ปรับอาบัติทุกกฏแก่พระอานนท์หลายข้อ คือ 1... 2... 3... 4... 5... พระอานนท์มีข้อชี้แจงทุกข้อ แต่ยอมแสดงอาบัติด้วยศรัทธาในพระเถระเหล่านั้น”⁶ หรือ **พระไตรปิฎกสำหรับเยาวชน** สรุปความว่า “จากนั้นได้มีการพิจารณาเพิ่มเติมเพื่อปรับอาบัติทุกกฏแก่พระอานนท์ในเรื่องราวและประเด็นต่อไป ซึ่งพระอานนท์ก็ยินยอมให้ปรับอาบัติและแสดงอาบัติคืน ทั้ง ๆ ที่ไม่เห็นว่าการกระทำของท่านที่ผ่านมาจะถือเป็นโทษถึงขั้นอาบัติทุกกฏ อย่างไรก็ตาม เพราะเชื่อคณะสงฆ์และเห็นแก่เมตตา

3. ปัญจสตติกขันธกะ. วิ.จ. 7/622/252-254 (ไทย.สยามรัฐ), วิ.จ. 7/622/252-254 (ไทย.หลวง), วิ.จ. 7/443/421-423 (ไทย.เฉลิมพระเกียรติ), วิ.จ. 9/622/509-511 (ไทย.มจร)

4. ปัญจสตติกขันธกะ. วิ.จ. 7/443/384-385 (ไทย.มจร)

5. ปุ๋ย แสงฉาย, *พระไตรปิฎก มหาวิตถารนัย 5000 กัณฑ์ เล่ม 8*, (กรุงเทพฯ: ส.ส.ธรรมภักดี, 2528), 234-235.

6. สุชีพ ปุญญานุภาพ, *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน*, พิมพ์ครั้งที่ 16, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539), 283.

ของคณะสงฆ์ ท่านจึงยินยอมแสดงอาบัติเหล่านั้นเสีย”⁷ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าพระไตรปิฎกภาษาไทยแทบจะทุกฉบับแปลไว้อย่างชัดเจนว่า เป็นการปรับอาบัติทุกกฎแก่พระอานนท์ทั้งสิ้น มีบางฉบับ เช่น พระไตรปิฎก มหาวิทยาลัย 5000 กัณฑ์ ที่ใช้การทับศัพท์โดยตรงว่า ทุกกฎ นอกจากนี้ในพระไตรปิฎกฉบับแปลอื่น ๆ เช่น ฉบับ PTS แปลเนื้อความส่วนนี้ว่า “The monks who were elders spoke thus to the venerable Ānanda ‘This too is an offence of wrong-doing for you ... confess that as an offence of wrong-doing’ (Ānanda) ‘I, honoured sirs, ... I do not see that as an offence of wrong-doing, yet even out of faith in the venerable ones I confess that as an offence of wrong-doing’”⁸ ซึ่งคำว่า “an offence of wrong-doing” หมายถึง “อาบัติทุกกฎ”⁹

2.1.2 เรื่องการปรับอาบัติพระอานนท์ในเอกสารและงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา

เนื่องจากเหตุการณ์ที่คณะสงฆ์ปรับอาบัติพระอานนท์ในคราวปฐมสังคายนา เป็นเหตุการณ์ที่มีความสำคัญจึงมักปรากฏอยู่ในเอกสารและงานวิจัยทางพระพุทธศาสนา อยู่บ่อยครั้ง แต่ละแห่งมีการตีความต่างกัน ได้แก่

1) **เอกสารทางพระพุทธศาสนา** บางเล่มเขียนว่า แม้พระอานนท์จะทราบดีว่าตัวเองไม่ผิด แต่เมื่อสงฆ์พิจารณาลงโทษปรับอาบัติท่านก็ยอมรับ ไม่ได้ขัดขืนแต่อย่างใด¹⁰ บางเล่มเขียนว่า พระอานนท์เป็นนักประชาธิปไตย เมื่อที่ประชุมลงมติปรับอาบัติ

7. ศ.แสง จันทร์งาม และคณะ, *พระไตรปิฎกสำหรับเยาวชน เล่ม 3*, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2533), 165.

8. I. B. Horner, *The Book of the Discipline (Vinaya-Piṭaka) Vol.4 (Cullavagga)*, (London: The Pali Text Society, 1997), 400–401.

9. จากคำว่า “Āpatti (f.) an ecclesiastical offence” ดังนั้นในคำว่า “an offence of wrong-doing” จึงสามารถใช้ในความหมายว่า “อาบัติทุกกฎ” ได้. (T. W. Rhys Davids and William Stede, *The Pali Text Society’s Pali-English Dictionary*, s.v. Āpatti.)

10. พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ, *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ: เอกพิมพ์ไท, 2557), 66.

ท่านก็ไม่ขัดแย้งต่อความเห็นของคนส่วนใหญ่ จึงได้แสดงอาบัตินั้น¹¹ บางเล่มเขียนว่าที่ประชุมยกปัญหาทั้ง 5 ประการขึ้นมาเป็นเหตุปรับอาบัติทุกกฎแก่พระอานนท์นั้นมีเป้าหมายหลัก คือ เพื่อทำให้เป็นที่ประจักษ์แก่ภิกษุและพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปว่า พระอานนท์เชื่อฟังและเคารพมติสงฆ์ ซึ่งเป็นการป้องกันมิให้บรรดาภิกษุที่ยังเป็นปุถุชนหรือพุทธศาสนิกชนบางกลุ่มยกพระอานนท์มาเป็นฉากกำบัง เพื่อทำการบางอย่างที่จะเป็นไปในทำนองกระด้างกระเดื่องต่อการปกครองคณะสงฆ์นั่นเอง¹² บางเล่มเขียนว่า แม้คณะสงฆ์ปรับอาบัติพระอานนท์ 5 ประการโดยมีจุดมุ่งหมายต้องการให้ท่านเคลียร์ตัวเองต่อคณะสงฆ์ ผู้คนจะได้ฟังคำอธิบายของท่านในที่ประชุมและเข้าใจท่านอย่างถูกต้องอันจะเป็นประโยชน์ต่อตนเอง¹³ แม้เอกสารส่วนใหญ่มักเขียนว่า คณะสงฆ์ปรับอาบัติพระอานนท์แต่ก็มีเอกสารบางฉบับกล่าวว่าคณะสงฆ์ไม่ได้ปรับอาบัติพระอานนท์ เช่น ที่ประชุมสงฆ์มีมติดำเนินการกระทำของพระอานนท์ 5 อย่างว่าเป็นการกระทำที่ไม่ดี ซึ่งใช้คำบาลีว่า “ทุกกฎ” ที่แปลกันว่าอาบัติทุกกฎ แต่การกำหนดอาบัติเป็นพุทธอาณัติ คนอื่นไม่อาจจะบัญญัติอาบัติได้ ความหมายของคำนี้จึงควรเป็นเพียงตำหนิว่า ทำไม่ดีเท่านั้น¹⁴

2) **สื่อออนไลน์** ในสื่อออนไลน์ก็มีการกล่าวถึงเรื่องการปรับอาบัติพระอานนท์ไว้อย่างกว้างขวาง ถึงแม้บางท่านไม่ใช่นักวิชาการแต่มีผู้ติดตามในสื่อออนไลน์มาก การแสดงความคิดเห็นเรื่องใดออกไปแล้ว แม้จะเป็นเรื่องที่ไม่ได้ผ่านการรับรองทางวิชาการก็จริง แต่ย่อมสามารถทำให้ผู้คนหม่มากคิดเห็นคล้อยตามไปได้ เช่น การแสดงความคิดเห็นว่า คณะสงฆ์ปรับอาบัติทุกกฎแก่พระอานนท์ เพราะต้องการข่มพระอานนท์ (ตามจิตวิทยาการเมือง) ให้เคารพพระมหากัสสปะ เรื่องนี้ยังแสดงถึงความแตกแยกที่

11. เสถียร โพธิ์นันทะ, *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), 60.
12. แสง อุดมศรี, *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2533), 51., แสง อุดมศรี, *พระวินัยปิฎก 2*, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), 418.
13. พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา, *สังคายนาในพระพุทธศาสนา*, (ขอนแก่น: คลังนาวิทยา, 2561), 47-48.
14. พระเทพดิลก (ระแบบจิตตาโณ), *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2551), 128.

เริ่มเกิดขึ้นในหมู่สงฆ์จนนำไปสู่การแตกนิกายต่อมา และพระอานนท์ยอมแสดงอาบัติด้วยเหตุแห่งอำนาจของคณะสงฆ์¹⁵ ซึ่งมีการเข้าชมถึง 1.1 หมื่นครั้ง เป็นต้น สำหรับนักวิชาการที่ให้ความเห็นเรื่องนี้ในสื่อออนไลน์ เช่น คณะสงฆ์ปรับอาบัติทุกกฎแก่พระอานนท์ เพราะพระมหากัสสปะต้องการให้เรื่องนี้เป็นตัวอย่างในการปกครองสงฆ์ว่า แม้แต่พระอรหันต์ยังถูกปรับอาบัติได้ จะป่วยกล่าวไปใยพระทั่วไปที่ยังไม่บรรลุนิพพานเมื่อทำผิดจะถูกปรับอาบัติไม่ได้¹⁶ แต่บางแห่งกล่าวว่าคณะสงฆ์เพียงตำหนิพระอานนท์ในท่ามกลางที่ประชุมสังคายนา เพราะเหล่าพระอรหันต์ช่วยป้องกันพระอานนท์ ให้ท่านได้ชี้แจง ป้องกันคนอื่นมองในแง่ไม่ดี¹⁷ เป็นต้น

3) **งานวิจัย** แม้งานวิจัยสมัยปัจจุบันก็มีการนำเรื่องนี้ไปเป็นข้อมูลอ้างอิงว่า พระอานนท์ยอมแสดงอาบัติทุกกฎเพราะเป็นนักประชาธิปไตยยอมรับเสียงหมู่¹⁸ หรือว่า พระอานนท์ยอมแสดงอาบัติทั้งที่รู้ว่าไม่ผิดด้วยความที่ท่านเป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตน¹⁹ เมื่อข้อมูลพื้นฐานคลาดเคลื่อนเสียแล้วยอมทำให้ผลการศึกษาผิดพลาดคลาดเคลื่อนตามไปด้วยไม่มากก็น้อยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังเช่นงานเขียนกึ่งวิจัยบางเล่มที่หยิบยกเรื่องการปรับอาบัติพระอานนท์ขึ้นมาวิเคราะห์ว่า การที่คณะสงฆ์ปรับอาบัติพระอานนท์เพราะต้องการเชื่อมโยงไปถึงการที่มีสตรีเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนานั้น จะทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมถอย ตลอดจนจนถึงการที่พระสังคีติกัจจายโฆทก้อาบัติที่

-
15. ครูบาฉ่าย คัมภีร์ปัญญา, *สังคายนาครั้งแรกทำไมพระอานนท์ถึงถูกปรับอาบัติทุกกฎ*, ออนไลน์, สื่อวิดีโอ, 19:40, https://www.youtube.com/watch?v=mcCcUVB_xmM. [1 กันยายน 2567].
  16. เสถียร โพธิ์นันทะ, *การปรับอาบัติพระอานนท์*, ออนไลน์, สื่อวิดีโอ, 0:10, <https://www.youtube.com/watch?v=9up3QsvYDhU>. [1 กันยายน 2567].
  17. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), สัมภาษณ์ 7 ตุลาคม 2550, อังนิน แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม, ปัญหาการปรับอาบัติพระอานนท์, ออนไลน์, <https://www.mcu.ac.th/article/detail/436>. [1 กันยายน 2567].
  18. พระมหาสิริวัฒน์ชัย ภูริปัญโญ, “คุณูปการของพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2565), 49.
  19. พระประเสริฐ อภิวณฺโณ, “บทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอานนท์เถระ”, *วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์*, ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2563), 25.

มิได้อยู่ในพระปาติโมกข์เท่ากับเป็นการขัดแย้งกับญัตติที่เพิ่งตกลงยอมรับกันไป²⁰ นำไปสู่ประเด็นอภิปรายทางวิชาการทั้งที่เห็นด้วยและเห็นต่าง เช่น นักวิชาการบางท่านเห็นด้วยว่า การปรับอาบัติพระอานนท์เพื่อใช้พระอานนท์เป็นเครื่องมือกำจัดภิกษุณีสงฆ์ เพราะภิกษุณีสงฆ์ส่วนมากให้ความเคารพอย่างสูงต่อพระอานนท์²¹ บางท่านเห็นต่างว่า เพราะปัญหาการตีความพระไตรปิฎกโดยไม่รู้บาลีทำให้เกิดความเข้าใจว่า คณะสงฆ์ปรับอาบัติทุกกฎแก่พระอานนท์ เพราะพระไตรปิฎกภาษาไทยทุกฉบับแปลข้อความที่พระสังคีติกาจารย์ดำนิพระอานนท์เป็นการปรับอาบัติทุกกฎพระอานนท์²² เป็นต้น การใช้ข้อมูลตั้งต้นที่คลาดเคลื่อนเช่นนี้ ย่อมนำไปสู่การอภิปรายทางวิชาการที่ไม่จำเป็น เพราะมูลเหตุเหล่านี้ล้วนไม่มีมาตั้งแต่ต้นแล้วนั่นเอง

จะเห็นได้ว่าเรื่องการปรับอาบัติพระอานนท์นี้เป็นเรื่องที่ได้รับกรกล่าวถึงในเอกสารและงานวิจัยทางพระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง บางแห่งว่าเป็นการปรับอาบัติ บางแห่งว่าเป็นการดำนิ ดังนั้นการศึกษารูปแบบในจุดนี้อย่างละเอียด ย่อมเป็นอุปการะต่อการศึกษาวิจัยทางพระพุทธศาสนา เป็นการเพิ่มคุณภาพการศึกษาพระไตรปิฎกในหมู่พุทธศาสนิกชน อีกทั้งยังเป็นการรักษาคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้นไปอีกทางหนึ่งด้วย

2.2 เหตุการณ์การปรับอาบัติพระอานนท์ในคราวปฐมสังคายนา

การทำปฐมสังคายนาเกิดขึ้นเมื่อภายหลังพุทธปรินิพพาน 3 เดือน โดยคณะพระอรหันต์เถระ 500 รูป มีพระมหากัสสปะเป็นประธานสงฆ์ มีพระอุบาลีเป็นผู้ตอบพระวินัย มีพระอานนท์เป็นผู้ตอบพระธรรม ดำเนินการที่เมืองราชคฤห์ ใช้เวลาทั้งสิ้น 7 เดือน เมื่อทำสังคายนาเสร็จแล้ว เหล่าพระอรหันต์เถระทั้งหลายได้ปรับอาบัติทุกกฎแก่พระอานนท์ไว้ 5 ข้อ ได้แก่

20. เมตตานนโท ภิกขุ, *เหตุเกิด พ.ศ. 1*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2547), 171-175., เมตตานนโท ภิกขุ, *เหตุเกิด พ.ศ. 1 เล่ม 2: วิเคราะห์กรณีปฐมสังคายนาและภิกษุณีสงฆ์*, (กรุงเทพฯ: แสงพระอาทิตย์, 2545), 74-81.
21. สุรพศ ทวีศักดิ์, “วิจารณ์หนังสือ เหตุเกิด พ.ศ. 1: วิเคราะห์กรณีปฐมสังคายนาและภิกษุณีสงฆ์”, *วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2545), 89.
22. รัชชี่ สุนทรต์, “วิพากษ์หนังสือเหตุเกิด พ.ศ. 1”, *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2549), 26-28.

- (1) สงฆ์. ท่านอานนท์ ข้อที่ท่านไม่ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ‘พระพุทธเจ้าข้า ก็สิกขาบทเหล่านี้เป็นสิกขาบทเล็กน้อย’ นี้เป็นอภิตทุกกฏแก่ท่าน ท่านจงแสดงอภิตทุกกฏนั้น
- อานนท์. ท่านเจ้าข้า เพราะระลึกไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงมิได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพเจ้าไม่เห็นเหตุที่ไม่ได้ทูลถามนั้นว่าเป็นอภิตทุกกฏ แต่เพราะเชื่อท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้ายอมแสดงอภิตทุกกฏนั้น
- (2) สงฆ์. ท่านอานนท์ ข้อที่ท่านเหยียบผ้าวัสสิกสาฎกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเหยียบ แม้เรื่องนั้นก็ เป็นอภิตทุกกฏแก่ท่าน ท่านจงแสดงอภิตทุกกฏนั้น
- อานนท์. ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้าเหยียบผ้าวัสสิกสาฎกของพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยมิได้เคารพก็หามิได้ ข้าพเจ้าไม่เห็นเหตุที่เหยียบนั้นว่าเป็นอภิตทุกกฏ แต่เพราะเชื่อท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้ายอมแสดงอภิตทุกกฏนั้น
- (3) สงฆ์. ท่านอานนท์ ข้อที่ท่านให้มาตุคามถวายบังคมพระสรีระของพระผู้มีพระภาคก่อน พระสรีระของพระผู้มีพระภาคเป็นน้ำตาของพวกนางผู้ร้องไห้อยู่ แม้นี้ก็ เป็นอภิตทุกกฏแก่ท่าน ท่านจงแสดงอภิตทุกกฏนั้น
- อานนท์. ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้าคิดว่า มาตุคามเหล่านี้อย่าได้อยู่จนเวลาพลบค่ำ จึงให้พวกมาตุคามถวายบังคมพระสรีระของพระผู้มีพระภาคก่อน ข้าพเจ้าไม่เห็นเหตุนี้ว่าเป็นอภิตทุกกฏ แต่เพราะเชื่อท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้ายอมแสดงอภิตทุกกฏนั้น
- (4) สงฆ์. ท่านอานนท์ ข้อที่เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทำนิมิตอันหยาบ กระทำโอภาสอันหยาบอยู่ ท่านไม่ทูลอ้อนวอนพระผู้มีพระภาคว่า ‘ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงดำรงอยู่ตลอดกับ ขอพระสุคตจงทรงดำรงอยู่ตลอดกับ เพื่อประโยชน์แก่ชนมาก เพื่อความสุขแก่ชนมาก เพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย’ แม้นี้ก็ เป็นอภิตทุกกฏแก่ท่าน ท่านจงแสดงอภิตทุกกฏนั้น
- อานนท์. ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้าถูกมัลลลใจจึงมิได้ทูลอ้อนวอนพระผู้มีพระภาค ข้าพเจ้าไม่เห็นเหตุนี้ว่าเป็นอภิตทุกกฏ แต่เพราะเชื่อท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้ายอมแสดงอภิตทุกกฏนั้น

(5) สงฆ์. ท่านอานนท์ ข้อที่ท่านได้ทำการชวนขวายเป็นมาตุคามบวชในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว แม้นี้ก็เป็นอาบัติทุกกฏแก่ท่าน ท่านจงแสดงอาบัติทุกกฏนั้น

อานนท์. ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้าทำการชวนขวายเป็นมาตุคามบวชในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศไว้แล้วด้วยคิดว่า ‘พระนางมหาปชาบดีโคตมีนี้เป็นพระเจ้าแม่เฒ่าของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ประคับประคองเลี้ยงดูทรงประทานชีรธाराแก่พระผู้มีพระภาคเมื่อพระพุทธรูปมารดาทิวกตได้ยังพระผู้มีพระภาคให้สวยถัญญธारा’ ข้าพเจ้าไม่เห็นเหตุนี้ว่าเป็นอาบัติทุกกฏ แต่เพราะเชื่อท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้ายอมแสดงอาบัติทุกกฏนั้น²³

อาบัติทุกกฏทั้ง 5 ข้อนี้ท่านพระอานนท์ได้ชี้แจงเหตุผลที่ได้ทำไปทุกข้อและได้กล่าวว่า ไม่เห็นว่าเหตุต่าง ๆ เหล่านี้เป็นอาบัติทุกกฏ แต่เพราะเชื่อท่านทั้งหลายจึงยอมแสดงอาบัติทุกกฏนั้น ทั้งการปรับอาบัติทั้ง 5 ข้อก็ดี ทั้งการกล่าวตอบของพระอานนท์ทั้ง 5 ข้อก็ดี มีสำนวนพระบาลีในส่วนที่แสดงอาบัติเหมือนกันว่า

สงฆ์. อิทมปิ เต อาวุโส อานนท ทุกกฏิ, ยิ ตวํ ... เทเสหิ ตํ ทุกกฏนติฯ

ท่านอานนท์ ข้อที่ท่านทำ ... แม้นี้ก็เป็นอาบัติทุกกฏแก่ท่าน ท่านจงแสดงอาบัติทุกกฏนั้น

อานนท์. อหิ โข ภนเต ... นาหนตํ ทุกกฏิ ปสสามิ อปิจายสมณदानิ สทถาย เทเสหิ ตํ ทุกกฏนติฯ²⁴

ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้าทำไปเพราะ ... ข้าพเจ้าไม่เห็นเหตุนี้ว่าเป็นอาบัติทุกกฏ แต่เพราะเชื่อท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้ายอมแสดงอาบัติทุกกฏนั้น

บรรดาพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมาตรฐาน 45 เล่มทั้งหลาย ทุกฉบับล้วนแปลข้อความที่พระสังคีติกจารย์ดำหนิพระอานนท์ (ทุกกฏ) ว่าเป็นการปรับอาบัติทุกกฏพระอานนท์ (อาปตติ ทุกกฏสส) ทั้งสิ้น²⁵

23. ปัญจสตักขันธกะ. วิ.จ. 7/622/252-254 (ไทย.สยามรัฐ)

24. ปัญจสตักขันธกะ. วิ.จ. 7/622/387-389 (บาลี.สยามรัฐ)

25. รังษี สุทนต์, “วิพากษ์หนังสือเหตุเกิด พ.ศ. 1”, *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2549), 28.

3. การตีความเรื่องการปรับอาบัติพระอนานท์

3.1 หลักไวยากรณ์ภาษาบาลี

ต่อไปจะได้อธิบายหลักไวยากรณ์ภาษาบาลีที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ ทั้งสำนวนภาษาบาลีเรื่องการปรับอาบัติ²⁶ บทสัมพันธ²⁷ และการแปล ดังนี้

3.1.1 สำนวนประโยคภาษาบาลีเรื่องการปรับอาบัติ

ในภาษาบาลีประโยคที่กล่าวถึงอาบัติมีหลากหลายสำนวนไม่มีการกำหนดแน่นอนตายตัว ในบทความนี้จะยกตัวอย่างสำนวนประโยคเหล่านี้โดยสังเกตการทำหน้าที่ของศัพท์บอกชื่ออาบัติในประโยค ได้แก่

1) ศัพท์บอกชื่ออาบัติเป็น ปฐมวาทิต

ทำหน้าที่เป็นประธานในประโยค มีสัมพันธในประโยคเป็น สยกตฺตา เช่น

บาลี. (ภิกขุสฺส) นิโรธสมาปตฺติ สฺมาปชฺชามิตฺติ วา ลภฺติ วาหฺนตฺสสาตฺติ วทฺโตปิ **ปาราชิกํ** นตฺถิฯ²⁸

สัมพันธ. ภิกขุสฺส อนาทร ใน วทฺโต ๆ อนาทรกิริยา ... **ปาราชิกํ** สยกตฺตา ใน นตฺถิ ๆ อาชยาตบฺท กตฺตฺวาจกฯ

แปล. แม้เมื่อภิกษุกล่าวว่า “ข้าพเจ้าเข้านิโรธสมาบัติ” หรือว่า “ข้าพเจ้าเป็นผู้มีปกติได้นิโรธสมาบัตินั้น” ก็ไม่เป็นปาราชิก (ปาราชิก ย่อมไม่มี).

26. ชื่ออาบัติทั้ง 7 กองสามารถทำหน้าที่เป็นคำนามได้ ดังนี้ ปาราชิก (ป.), สงฆาทิเสส (ป.), อุลลจฺจย (ป.), ปาจิตฺตียา (อิต.), ปาฎิเทสนียา (อิต.), ทุกฺกฏ (นป.), ทุพฺภาสิต (นป.) ทุพฺภาสิตาปตฺติ (อิต.). (ประยูรย์ หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2, (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2546), อ้างคำว่า “ปาราชิก”, “สงฆาทิเสส”, “อุลลจฺจย”, “ปาจิตฺตียา”, “ปาฎิเทสนียา”, “ทุกฺกฏ”, “ทุพฺภาสิต”, “ทุพฺภาสิตาปตฺติ”.)

27. ศึกษาการสัมพันธในประโยคภาษาบาลีเพิ่มเติมใน กฤษณชัย แดงพูนผล, *อธิบายสัมพันธไทย ประโยค* ป.ธ. 3, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2547).

28. จตุตตปาราชิกวณณนา ปทภาชนียวณณนา. วิ.ม.ท.อ. 1/727 (บาลี.สยามรัฐ)

ทำหน้าที่ขยายประธานที่เป็นผู้กระทำ มีสัมพันธ์ในประโยคเป็น วิกิตกตดา เช่น
บาลี. โย ปน ภิกขุ โอดิณฺโณ ... (โส ภิกขุ) **สงฆาทิเสโส** (โหติ)²⁹

สัมพันธ์. โส วิเสสน ของ ภิกขุ ๆ สยกตดา ใน โหติ ๆ อาชยาตบท กตตุวจาก **สงฆาทิเสโส** **วิกิตกตดา** ใน โหติฯ

แปล. อนึ่ง ภิกษุใดกำหนดแล้ว ... (ภิกษุ นั้น) **เป็นสังฆาทิเสส** (ย่อมเป็น)ฯ

สำนวนนี้ศัพท์บอกชื่ออาบัติเป็น ปฐมวิภัติ ทำหน้าที่เป็นได้ทั้งประธาน (สยกตดา) และตัวขยายประธาน (วิกิตกตดา) มาเดี่ยว ๆ โดยไม่ต้องมีศัพท์ อาปตติ มากำกับ มักจะอยู่ในประโยคที่ต้องการมุ่งเน้นข้ออาบัติและบุคคลที่อาบัติ พบได้บ่อยในพระปาฏิโมกข์

2) ศัพท์บอกชื่ออาบัติเป็น ทุตติยาวิภัติ

ทำหน้าที่เป็นกรรมในประโยค มีสัมพันธ์ในประโยคเป็น อวุตตกम्म เช่น

บาลี. **อาปตตี** ตฺว ภิกขุ อาปนฺโน **ปาราชิก** (อสิ) อิติฯ³⁰

สัมพันธ์. ภิกขุ อาลปน ตฺว สยกตดา ใน อสิ ๆ อาชยาตบท กตตุวจาก **ปาราชิก** **วิเสสน** ของ **อาปตตี** ๆ **อวุตตกम्म** ใน อาปนฺโน ๆ วิเสสน ของ ภิกขุฯ

แปล. (พระพุทธเจ้าตรัสว่า) ตุก่อนภิกษุ เธอต้อง**อาบัติปาราชิก**.

บาลี. น โส (ภิกขุ) ฆนเต กิณฺจิ (อาปตตี) **อาปชฺชติ** อนตฺมโส **ทุกกฺกมฺมตฺตมปีติ**ฯ³¹

สัมพันธ์. ฆนเต อาลปน โส วิเสสน ของ ภิกขุ ๆ สยกตดา ใน อาปชฺชติ น ศัพท์ ปฏิเสธ ใน อาปชฺชติ ๆ อาชยาตบท กตตุวจาก **ทุกกฺก** **อวุตตกम्म** ใน อาปชฺชติฯ

แปล. (พระอานนทกล่าวว่า) ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ภิกษุนั้น**ไม่ต้อง** (อาบัติ) สักน้อย โดยที่สุดแม้เพียง**อาบัติทุกกฏ**ฯ

สำนวนนี้ศัพท์บอกชื่ออาบัติเป็น ทุตติยาวิภัติ ทำหน้าที่เป็น อวุตตกम्म ขยาย ศัพท์ อาปตตี หรือขยายศัพท์กิริยาอาชยาต อาปชฺชติ มักจะอยู่ในประโยคที่ต้องการบอกประเภทอาบัติ

29. ทุตติยสงฆาทิเสส. วิมหา. 1/377/253 (บาลี.สยามรัฐ)

30. ปฐมปาราชิกกณฺฑ. วิมหา. 1/49/62 (บาลี.สยามรัฐ)

31. ปฐมปาราชิกกณฺฑ. วิมหา. 1/172/124 (บาลี.สยามรัฐ)

3) ศัพท์บอกชื่ออาบัติเป็น ตติยวิภัติ

ทำหน้าที่ขยายกิริยาในประโยค มีสัมพันธในประโยคเป็น กรณ เช่น

บาลี. (วินยธเรณ) นิสซชฺ ภิกขุ ปฏฺิขานมาโน ตินฺณํ ธมฺมานํ อถฺยตเรณ การตพฺโพ ปาราชิกเณ วา สงฺฆาทิสเสน วา ปาจิตฺติเณ วา³²

สัมพันธ. ภิกขุ วุตตกมฺม ใน การตพฺโพ วินยธเรณ อนภิตกตฺตา ใน การตพฺโพ ๆ กิตบพท กมฺมวาทก ปาราชิกเณ กิตฺติ สงฺฆาทิสเสน กิตฺติ ปาจิตฺติเณ กิตฺติ กรณ ใน การตพฺโพ

แปล. ภิกขุปฏิญาณซึ่งการนั้ง ฟังถูก (พระวินยธร) ปรับด้วยธรรม 3 ประการ อย่างไม่อย่างหนึ่ง คือ ด้วยปาราชิกบ้าง ด้วยสังฆาทิเสสบ้าง ด้วยปาจิตตีย์บ้าง

สำนวนนี้ศัพท์บอกชื่ออาบัติเป็น ตติยวิภัติ ทำหน้าที่เป็น กรณ ขยาย การตพฺโพ ซึ่งเป็นกิริยาในประโยค ศัพท์ชื่ออาบัติที่เป็นตติยวิภัติมีก็จะกับ กร ธาตุ ตพฺพ ปัจจัย กัมมวาทก อยู่ในประโยคที่ต้องการมุ่งเน้นการปรับอาบัติ อีกประการหนึ่ง บางครั้งใช้ศัพท์ว่า ธมฺม ในอรรถแห่ง อาปตฺติ ได้บ้าง ดังตัวอย่างเช่น “ปาราชิกสฺสชาติ ปาราชิกธมฺมสฺสา (บพว่า ปาราชิกสฺส ได้แก่ ธรรม คือ ปาราชิก.)”³³

4) ศัพท์บอกชื่ออาบัติเป็น ฉกฺขวิภัติ

ทำหน้าที่ขยายประธานที่เป็นอาบัติ มีสัมพันธในประโยคเป็น สามีสมพฺนธ เช่น

บาลี. อนาปตฺติ ภิกขุ ปาราชิกสฺส (โหติ) อาปตฺติ ทุกกฏฺสฺส (โหติ) อิตฺติ³⁴

สัมพันธ. ภิกขุ อาสปน อนาปตฺติ สยกตฺตา ใน โหติ ๆ อาชยาตบพท กตฺตฺวาจก ปาราชิกสฺส สามีสมพฺนธ ใน อนาปตฺติ อาปตฺติ สยกตฺตา ใน โหติ ๆ อาชยาตบพท กตฺตฺวาจก **ทุกกฏฺสฺส สามีสมพฺนธ** ใน อาปตฺติ

แปล. (พระพุทธเจ้าตรัสว่า) ตุก่อนภิกษุ เธอไม่ต้องอาบัติปาราชิก แต่**ต้องอาบัติทุกกฏ**³⁵

32. อนียตกณฺท์. วิมฺหา. 1/634/433 (บาลี.สยามรัฐ)

33. ปจฺมจตุกกกถาวณฺณา. วิมฺหา.อ. 1/377 (บาลี.สยามรัฐ)

34. ปจฺมปาราชิกกณฺท์. วิมฺหา. 1/60/66 (บาลี.สยามรัฐ)

35. แปลโดยพญฺ์ชนะว่า “อ.ความไม่อาบัติแห่งปาราชิก ย่อมมี อ.ความอาบัติแห่งทุกกฏ ย่อมมี”

สำนวนนี้ศัพท์บอกชื่ออาบัติเป็น ฉัฏฐีวิภัติ ทำหน้าที่เป็น สามีสมพณฺฐ โดยมีศัพท์อาบัติ ทำหน้าที่เป็นประธานในประโยคเสมอ มักจะอยู่ในประโยคที่ต้องการมุ่งเน้นกิริยาที่อาบัติ ในคัมภีร์มหาวรรคกับจุฬวรรค จำนวน 604 ข้อ (ฝ่ายภิกษุ 514 ข้อ ฝ่ายภิกษุณี 90 ข้อ) การปรับอาบัติทุกกฎล้วนใช้สำนวนว่า “อาบัติติ ทุกกฎสสุ” ทั้งสิ้น³⁶

อีกประการหนึ่ง ชื่ออาบัติที่เป็นฉัฏฐีวิภัตินี้สามารถใช้ในอรรถว่า ปฐมวิภัติ วิเสสนะของ อาบัติติ ได้ ดังตัวอย่างเช่น “อาบัติติ ปาราชิกสสุ อาบัติติ ปาราชิกา อสสุ โหตีติ อตโถฯ (สองบทว่า อาบัติติ ปาราชิกสสุ ความว่า อาบัติปาราชิกย่อมมีแก่ภิกษุนั้น.)”³⁷ หรือ “อาบัติติ ปาราชิกสสุติ ปาราชิกสสุ อาปชฺชนฺฯ อถวา ปาราชิกสสุติ อสสุ ภิกษุสสุ ปาราชิกา อาบัติติ โหตีติ วา ปาราชิกา อาบัติติ อสสุ ภวตีติ วา โยชฺนา กาทพฺพาฯ (สองบทว่า อาบัติติ ปาราชิกสสุ คือ การต้องอาบัติปาราชิก. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ปาราชิกสสุ พึงทำการประกอบว่า อาบัติปาราชิกแห่งภิกษุนั้นย่อมมี หรือ อาบัติปาราชิกย่อมมีแก่ภิกษุนั้น.)”³⁸ เป็นต้น

จากสำนวนประโยคภาษาบาลีเกี่ยวกับอาบัติที่นำมาแสดงจะเห็นได้ว่า มีการใช้งานหลากหลายไม่ตายตัว ศัพท์บอกชื่ออาบัติที่เป็นปฐมวิภัติมักจะมาเดี่ยว ๆ ทำหน้าที่เป็นประธานหรือตัวขยายประธานในประโยค แต่ถ้าเป็นวิภัติอื่นมักจะทำหน้าที่เป็นคำคุณศัพท์ขยายอาบัติ เพราะฉะนั้นจึงพบว่ามักจะมากำกับศัพท์กิริยาที่แสดงให้เห็นว่าเป็นประโยคเกี่ยวกับอาบัติ เช่น “อาบัติติ” “อาปชฺชติ” “การตพฺโพ” เป็นต้น ยกเว้นในกรณีที่เป็นการวิภัติทำหน้าที่เป็น วิภัติกตฺตา ขยายบุคคลผู้อาบัติเท่านั้น จึงมักจะมาเดี่ยว ๆ โดยไม่มีศัพท์กิริยารว่า “อาบัติติ” “อาปชฺชติ” หรือ “การตพฺโพ” มากำกับ³⁹

36. ดูรายละเอียดใน พระสิริญาโณภาสเถระ, *วินัยกัมจันทิกา: ลิกขาปัททกมฺมะ บาลี-แปล*, (กรุงเทพฯ: วิทยญาณ, 2547), 2–168. อ้างใน รัชชี สุทนต์, “วิพากษ์หนังสือเหตุเกิด พ.ศ. 1”, *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2549), 34.

37. ปฐมจตุกกกถาวณฺณา. วิ.มหา.อ. 1/377 (บาลี.สยามรัฐ)

38. พระไตรปิฎก ฉบับฉัฏฐสังคายนา, *ปาจิตยथाโยชฺนาปาฬิ ปริวารวคฺคโยชฺนา*, ออนไลน์, <https://www.tipitaka.org/thai>. [1 กันยายน 2567].

39. ดูรายละเอียดการวิเคราะห์การแปลบทว่า “ทุกกฎ” เพิ่มเติมใน รัชชี สุทนต์, “วิพากษ์หนังสือเหตุเกิด พ.ศ. 1”, *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2549), 26–39.

3.1.2 คำศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

1) ทุกกต, ทุกกฏ

ศัพท์ **ทุกกฏ** (นป.) แปลว่า กรรมอัน...ทำแล้ว, กรรมชั่ว, การทำเสีย, ทุกกฏ ชื่ออภิตกองค์ที่ 6 เป็นอภิติเบมา มาจากศัพท์ว่า ทุกกต แปลง ต เป็น ฏ⁴⁰ ศัพท์ ทุกกฏ นี้เป็นได้ทั้งศัพท์สำเร็จและกิริยากิตต์ ในบรรดาศัพท์สำเร็จและกิริยากิตต์นั้น ศัพท์ ทุกกฏ ที่เป็นศัพท์สำเร็จ มีวิเคราะห์ดังนี้

ทุกกฏ (ทุ + กร กรณ + ต) : บาป, อกุศล, กรรมชั่ว, ทุกกฏ⁴¹

วิเคราะห์⁽¹⁾. **อโสกนํ กตํ ทุกกฏํ** (ทุ+กต, ซ้อน ก, แปลง ต เป็น ฏ) : กรรมที่บุคคลทำไม่ดี ชื่อว่าทุกกฏะ, กรรมที่ไม่ดี

วิเคราะห์⁽²⁾. **ทุ นินทิตํ กรรมมสฺสาติ ทุกกฏํ** (ทุ + กร + ต, ซ้อน ก, ลบ ร ที่สุด ธาตุ, อาเทศ ต เป็น ฏ) : กรรมอันน่าติเตียน ชื่อว่า ทุกกฏะ, กรรมที่มีการกระทำอันชั่ว

อุทาหรณ์⁽¹⁾. **ทส อกุสลกมฺมปถา ทุกกฏกมฺมานิ นามฯ**⁴² : อกุศลกรรมบล 10 ชื่อว่ากรรมชั่ว.

อุทาหรณ์⁽²⁾. **ยลฺหิ ทฺวฺจฺจ กตํ วิรูปํ วา กตํ, ตํ ทุกกฏํ**⁴³ : กรรมที่บุคคลทำไม่ดี หรือทำน่าเกลียด ชื่อว่าทุกกฏะ.

ศัพท์ **ทุกกฏ** ที่เป็นกิริยากิตต์ มีวิเคราะห์ ดังนี้

ทุกกฏ ทุกกต: ทำแล้ว, กระทำแล้ว. ทุ + กรฺ ลบ รฺ ซ้อน กฺ ศัพท์ต้น แปลง ต เป็น ฏ.⁴⁴

ในคัมภีร์ท่านให้ความหมายศัพท์ **ทุกกฏ** โดยนัยว่า อภิตทุกกฏ ไว้ดังนี้

40. ประยุทธ์ หลงสมบุญ, *พจนานุกรม มคอ-ไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 2, อ้างคำว่า “ทุกกฏ”.

41. พระโมคคัลลานเถระ, *คัมภีร์อภิธานวรรณนา*, พิมพ์ครั้งที่ 2, แปลโดย พระมหาสมปอง มุทิโต, (กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง, 2547), 133., พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), *ศัพท์วิเคราะห์*, (กรุงเทพฯ: เลียงเชียง, 2550), 322.

42. มหากรณญาณนิตเทศสวณณนา. ขุ.ป.อ. 40/682 (บาลี.สยามรัฐ), ขุ.ป.อ. 2/118/38 (บาลี.มจร)

43. ปชมาถาสกณิกวณณนา. วิ.มหา.อ. 3/599 (บาลี.สยามรัฐ), วิ.มหา.อ. 3/299/485 (บาลี.มจร)

44. ประยุทธ์ หลงสมบุญ, *พจนานุกรมกิริยากิตต์ฉบับธรรมเจดีย์*, (กรุงเทพฯ: ธรรมสาร จำกัด, 2545),

ทุกกณฺณติ ยํ วุตตํ	ตํ สุโณหิ ยถากถา
อปรทฺธํ วิรทฺธณฺจ	ชลิตํ ยถจ ทุกกณฺ
ยํ มนุสฺโส กรเ ปาปิ	อาวิ วา ยทิ วา รโห
ทุกกณฺณติ ปเวเทนฺติ	เตเนตํ อิติ วุจฺจติฯ ⁴⁵

เรื่องซึ่งอาบัติที่เราเรียกว่าทุกกณฺ ตามลำดับ กรรมที่ผิด พลังพลาด จัดเป็นกรรมที่ทำให้ไม่ดี คนทำความชั่วอันใดไว้ในที่แจ้งหรือในที่ลับ บัณฑิตทั้งหลายย่อมประกาศความชั่วนั้นว่า ทำชั่ว เพราะเหตุนั้น เราจึงเรียกอาบัตินั้นว่า ทุกกณฺ

จากที่นำมาแสดงนี้ทำให้ทราบว่าศัพท์ ทุกกณฺ มีการใช้อยู่ใน 2 ความหมายคือ

- 1) หมายถึง การทำชั่ว การทำไม่ดี การทำเสีย เช่น “ตตร ภิขเว ... เย จ เต ภิขู เอว มาหิสฺส อกตํ กมมํ **ทูกกณฺ** กมมํ ปุน กาดพฺพิ กมฺมนฺติฯ⁴⁶ (ภิขูทั้งหลาย บรรดาภิขูในที่ประชุมนั้น ... พวกที่กล่าวอย่างนี้ว่า กรรมไม่เป็นอันทำ กรรม**ทำไม่ดี** ต้องทำใหม่.)”
- 2) หมายถึง ชื่อของอาบัติ กองที่ 6 ที่ชื่อว่า อาบัติทุกกณฺ ดังตัวอย่างที่ยกมาแสดงเบื้องต้นแล้ว แต่ถ้าเป็นศัพท์ ทุกกต จะมีใช้ในความหมายเดียวคือ หมายถึง การทำชั่ว การทำไม่ดี การทำเสีย เช่น “อเยย จีวรทฺสฺส จีวรณฺจ โข **ทูกกตํ** ทฺสฺสิพฺพิตฺตฺติฯ⁴⁷ (แม่เจ้า ผ้าสำหรับทำจีวรของท่านดีจริง แต่กลับ**ทำจีวรไม่ดี** เย็บไม่ดี.)”

2) อาปตติ

ศัพท์ **อาปตติ** (อิต.) แปลว่า โทษชาติที่ภิกษุต้อง, โทษชาติที่ภิกษุล่วงละเมิดพระวินัย, โทษที่เกิดเพราะความละเมิดพระวินัย, ความถึง, ความต้อง⁴⁸ ในอรรถกถา ท่านอธิบายว่า “อาปตติตติ อาปชฺชนํ โหติฯ (บพว่า อาปตติ แปลว่า ย่อมมีการต้อง.)”⁴⁹

3) อาปชฺชติ

ศัพท์ อาปชฺชติ เป็นศัพท์กิริยาอาชยาด มีวิเคราะห์ว่า ดังนี้

45. คาทาสงคณฺกํ. วิ.ป. 8/1042/370 (บาลี.สยามรัฐ)

46. จมฺเปยยกฺขนฺธกํ. วิ.ม. 5/218/291-292 (บาลี.สยามรัฐ)

47. นคควคคฺสส ตติยสิกฺขาปทํ. วิ.ภิขุณี. 3/227/132 (บาลี.สยามรัฐ)

48. ประยุทธ์ หลงสมบุญ, *พจนานุกรม มคอ-ไทย*, อ้างคำว่า “อาปตติ”.

49. ปทมจตฺตูกกถาวณฺณา. วิ.ม.ท.อ. 1/377 (บาลี.สยามรัฐ)

อาปชชติ ย่อมต้อง, ต้องโทษ, ถึงโทษ. อา+ปท ธาตุในความไปถึง เป็นไป. ย ปัจจัย กัตตุวาจก ตี วัตตมานาวีภัตติ แปลง ทย เป็น ชช.⁵⁰

โดยสรุป ศัพท์ ทุกกฎ กัตติ ทุกกต กัตติ ทั้ง 2 ศัพท์ใช้ได้เหมือนกันโดย ศัพท์ ทุกกฎ สามารถใช้ได้ 2 ความหมาย คือ 1) การทำชั่ว การทำไม่ดี การทำเสีย 2) ชื่ออาบัติ ทุกกฎ แต่ถ้าใช้ศัพท์ ทุกกต จะมีความหมายได้เป็นอย่างดีเดียวว่า การทำชั่ว การทำไม่ดี การทำเสีย และจากสำนวนภาษาบาลีเรื่องการปรับอาบัติทำให้ทราบว่า เมื่อมีการกล่าวถึงอาบัติอะไรก็ตามมักจะไม่นำชื่ออาบัติขึ้นมาเดี่ยว ๆ มักจะต้องมีศัพท์ “อาปตติ” หรือ “อาปชชติ” ขึ้นมาแสดงคู่กันเสมอ ยกเว้นศัพท์ชื่ออาบัตินั้นจะเป็น ปฐมวารีภัตติ ทำหน้าที่ในประโยคเป็น วิกตีกตตา ขยายผู้อาบัติเท่านั้นจึงมาเดี่ยว ๆ

3.1.3 การแสดงอาบัติ

มีคำแสดงอาบัติที่มาในพระไตรปิฎกว่า “เตน ภิกขเว ภิกขุณา เอก์ภิกขุ อุปสงกมิตวา เอกัสสู อุตตราสงคัม กริตวา อุกกุฏิกัม นิสิติตวา อณฺชลี ปคคเหตฺวา เอวมฺสฺส วจฺนีโย อหิ อวฺโส อิตถฺนนามิ อาปตฺติ อาปนฺโน ตํ ปฎิเทเสมิฯ (ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงเข้าไปหา ภิกษुरुพหนึ่ง ห่มผ้าอุตตราสงคฺฉเวียงบ่า นั่งกระโหย่งประคองอณฺชลี แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “แน่ะท่าน ผมต้องอาบัติมีชื่อนี้ ผมแสดงคืนอาบัตินั้น.”)⁵¹

ในอรรถกถาแก้ว่า “อิตถฺนนามิ อาปตฺตินฺติ ฤทธจฺยยาทีสุ เอกิสฺสา นามิ คเหตฺวา ฤทธจฺจยํ อาปตฺติ ปาจิตฺตียํ อาปตฺตินฺติ เอวํ วตตพฺพฯ (คำว่า อาบัติมีชื่อนี้ (อิตถฺนนามิ อาปตฺติ) มีความว่า บรรดาอาบัติมีอาบัติฤทธจฺจยเป็นต้น พึงระบุชื่ออาบัติตัว ๑ กล่าวอย่างนี้ว่า ฤทธจฺจยํ อาปตฺติ, ปาจิตฺตียํ อาปตฺติ.)⁵²

คำแสดงอาบัติที่นิยมใช้ในปัจจุบันซึ่งเป็นวิธีแสดงอาบัติอย่างโบราณว่า “สพฺพทา อาปตฺติโย อาโรเจมิฯ สพฺพทา ลหฺกา อาปตฺติโย อาโรเจมิฯ อหิ ฆนฺเต สมพฺพฺพลา นานาวตฺถกาโย อาปตฺติโย อาปชฺชิตฺตา ตุมฺหฺมฺล ปฎิเทเสมิฯ (กระผมจะขอบอกอาบัติเหล่านั้นทั้งหมด. กระผมจะขอบอกอาบัติทั้งหมดทั้งเบาทั้งหมด. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ

50. ประยุทธ์ หลงสมบุญ. *พจนานุกรมกริยาอาชยาตตบัชรรมเจตีย์*, อ่างคำว่า “อาปชชติ”.

51. อธิฐานอุโปสถ อาปตติบัญญัติ. 4/186/245 (บาลี.สยามรัฐ)

52. อุปสถกขุณฺทกถณฺนา. 3/172 (บาลี.สยามรัฐ)

กระผมจะขอแสดงคตินซึ่งการต้องอาบัติ อันมีวิัตถุต่าง ๆ ที่มากพร้อมเหล่านั้น ณ ที่ใกล้แห่งท่าน.)⁵³

ยังมีคำแสดงอาบัติอีกแบบหนึ่งว่า⁵⁴

อหิ ภนเต สมพหุลา นานาวตถุกาโย ฤลลจจยาโย อาปตติโย อาปนโน ตา ปฏิเทเสมิฯ (ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมจะขอแสดงคตินซึ่งการต้องอาบัติฤลลจจย อันมีวิัตถุต่าง ๆ ที่มากพร้อมเหล่านั้น.)

อหิ ภนเต สมพหุลา นานาวตถุกาโย ปาจิตติยาโย อาปตติโย อาปนโน ตา ปฏิเทเสมิฯ (ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมจะขอแสดงคตินซึ่งการต้องอาบัติปาจิตตีย์ อันมีวิัตถุต่าง ๆ ที่มากพร้อมเหล่านั้น.)

อหิ ภนเต สมพหุลา นานาวตถุกาโย ทุกกฏาโย อาปตติโย อาปนโน ตา ปฏิเทเสมิฯ (ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมจะขอแสดงคตินซึ่งการต้องอาบัติทุกกฏ อันมีวิัตถุต่าง ๆ ที่มากพร้อมเหล่านั้น.)

อหิ ภนเต สมพหุลา นานาวตถุกาโย ทฬภาสิตาโย อาปตติโย อาปนโน ตา ปฏิเทเสมิฯ (ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมจะขอแสดงคตินซึ่งการต้องอาบัติทฬภาสิต อันมีวิัตถุต่าง ๆ ที่มากพร้อมเหล่านั้น.)

คำแสดงอาบัติที่แสดงผ่านมานั้นทำให้เห็นว่าชื่อศัพท์อาบัติ ไม่ใช่คำนามแท้สามารถทำหน้าที่เป็นคุณศัพท์ เปลี่ยนลิงค์ไปตามนามที่ถูกขยาย ดังนั้นจึงมักจะมาคู่กับศัพท์นามว่า อาปตติ หรือศัพท์กิริยาที่เกี่ยวข้อง เช่นว่า อาปชชติ อาปนโน เป็นต้น

3.2 หลักฐานจากอรรถกถา

ในส่วนของอรรถกถา คัมภีร์สมันตปาสาทิกาอรรถกถาพระวินัย มีอธิบายความส่วนนี้เพิ่มเติมไว้ 2 ข้อความ ดังนี้

53. วัดพระธรรมกาย, *สวดมนต์ฉบับธรรมทายาทและอุปสมบทหมู่*, (ปทุมธานี: วัดพระธรรมกาย, 2542), 53.

54. บวชวัดป่า, *คำแสดงอาบัติ*, ออนไลน์, <https://buatwatpa.com/คำแสดงอาบัติ>. [1 กันยายน 2567].

อฏฐกถา (पालि) ⁵⁵	อรรถกถา (แปล) ⁵⁶
อิทัปี เต อาวุโส อานนท ทุกกฺกฺนติ อิทั ตยา ทฺวฺจฺจ กตฺตติ เกวลฺลฺ ครฺหนเตติ เถเรหิ วฺตุตฺตํ อาปตฺตี สฺนชฺยา วฺตุตฺตํ น หิ เต อาปตฺตานาปตฺตี น ชานนฺติฯ อิทาเนว เหนฺตํ อนุสฺสาวิตํ สงฺโฆ อปฺภตฺตํ น ปฺภวฺยาเปติ ปฺภตฺตํ น สฺมจฺฉินฺทิตฺติฯ เทเสหิ ตํ อาวุโส ทุกกฺกฺนติ อิทัปี จ อาม ภาเนเต ทฺวฺจฺจ มฺยา กตฺตติ เอวํ ปฏฺธิชานาหิ ตํ ทุกกฺกฺนติ อิทั สฺนชฺยา วฺตุตฺตํ น อาปตฺติเตสนฺฯ เถโร ปน ยสฺมา อสฺติยา น ปฺจฺฉินฺ น อนาทเรณ ตสฺมา ตตฺถ ตตฺถ ทฺวฺจฺจกตฺถาวปี อสฺลลฺกฺเขนฺโต นาหนตฺ ทั่วกฺกฺวํ ปสฺสามิตฺติ วฺตฺวา เถเรสุ คารวํ ทสฺเสนฺโต อปิจายสฺมนฺตานิ สฺนชฺยา เทเสหิ ตํ ทุกกฺกฺนติ อาหฯ ยถา ตุมฺเห วทฺถ ตถา ปฏฺธิชานามิตฺติ วฺตุตฺตํ โหติฯ อวเสเสสุปี จตฺตุสุ ธาเนสุฯ	คำว่า อิทัปี เต อาวุโส อานนท ทุกกฺกฺนติ นี้ อันพระเถระทั้งหลาย เพียงแต่จะติว่า กรรมนี้ของท่านทำไม่ดีแล้ว จึงกล่าวแล้ว, หาได้กล่าวหมายถึงอาบัติไม่. อันพระเถระเหล่านั้น จะไม่รู้จักอาบัติ และมีใช้อาบัติ ห้ามมิได้. จริงอยู่ ในบัดนี้เอง ท่านพระมหากัสสปะได้ประกาศคำนี้ว่า สงฆ์ไม่บัญญัติสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงบัญญัติไว้. ไม่เลิกถอนสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติแล้ว. อนึ่ง แม้คำว่า เทเสหิ ตํ อาวุโส ทุกกฺกฺนติ นี้ อันพระเถระทั้งหลาย กล่าวหมายถึงความประสงคฺนี้ว่า ท่านจงปฏิญญาการไม่ทูลถามนั้นว่าเป็นการทำเสีย อย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทำไม่ดีจริง จะกล่าวหาถึงการแสดงอาบัติ ห้ามมิได้. ฝ่ายพระเถระไม่ทูลถามแล้ว เพราะระลึกไม่ได้หาใช่เพราะไม่เอื้อเพื่อไม่; เพราะฉะนั้น ท่านเมื่อกำหนดไม่ได้ แม้ซึ่งความเป็นการทำเสียเพราะไม่ทูลถามนั้น ๆ จึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่เห็นความทำเสียนั้น เมื่อจะแสดงความเคารพในพระเถระทั้งหลาย จึงกล่าวว่า แต่ข้าพเจ้าเชื่อท่านทั้งหลาย ขอแสดงความทำเสียนั้น. มีคำอธิบายว่า ท่านทั้งหลายกล่าวอย่างใด, ข้าพเจ้ายอมปฏิญญาอย่างนั้น. ในสถานทั้ง 4 แม้ที่เหลื่อมมีนัยเหมือนกัน.

55. ปญจสติกกฺขนธกฺวณฺณนา. วิ.จ.อ. 3/506 (บาลี.สยามรัฐ)

56. ปญจสติกกฺขันธกฺวณฺณนา. วิ.จ.อ. 9/517 (ไทย.มมร)

จากแก้อรธประโยคว่า “อิทปิ เต อาวุโส อานนท ทุกกฏ” อรรถกถาจารย์ได้อธิบายว่า “อิท ตยา ทุฏฐุ กต” คือ ท่านหมายเอาศัพท์ว่า ทุกกฏ คือ ทุฏฐุ กต ในความหมายว่า ทำไม่ดี ทำเสีย ซึ่งศัพท์ “ทุฏฐุ กต” สามารถใช้ในความหมายเดียวอยู่แล้วว่า ทำไม่ดี ทำเสีย นอกจากนี้ท่านยังอธิบายเพิ่มอีกว่า “น อापตตี สนธาย วุตต” หมายความว่า ไม่ได้กล่าวเพื่อหมายถึงอาบัติทุกกฏ โดยให้เหตุผลไว้ 2 ข้อ ได้แก่

1) เหล่าพระเถระที่ประชุมทำสังคายนาแล้วแต่ทราบสิ่งที่เป็นอาบัติและสิ่งไม่เป็นอาบัติ หมายความว่า บรรดากรรมทั้ง 5 ข้อที่เหล่าพระเถระยกขึ้นมา พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงบัญญัติไว้ว่าเป็นอาบัติ เมื่อเป็นเช่นนี้ เหล่าพระเถระทั้งหลายย่อมทราบว่าการทั้ง 5 ข้อของพระอานนทนั้นมีใช้อาบัติ

2) พระมหากัสสปะได้ตั้งญัตติทุติยกรรมวาจาว่า “ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติ ไม่ถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว สมทานประพตติในสิกขาบททั้งหลายตามที่ทรงบัญญัติแล้ว”⁵⁷ และคณะสงฆ์ทุกรูปในที่ประชุมต่างยอมรับญัตตินี้ แสดงว่า เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติไว้ก่อนว่ากรรมทั้ง 5 ข้อของพระอานนทเป็นอาบัติ คณะสงฆ์ก็จะไม่บัญญัติอาบัติเพิ่ม กรรมทั้ง 5 ข้อของพระอานนทจึงเป็นเพียงกรรมที่ทำไม่ดี หาใช่อาบัติไม่

แก้อรธประโยคว่า “เทเสหิ ต อวุโส ทุกกฏ” อรรถกถาจารย์ได้อธิบายว่า “อาม ภนเต ทุฏฐุ มยา กต” ซึ่งมีนัยเหมือนที่อธิบายไว้แล้วว่าศัพท์ ทุกกฏ ในที่นี้ใช้ในความหมายว่า ทำไม่ดี ทำเสีย นอกจากนี้ท่านยังอธิบายเพิ่มอีกว่า “น อापตตีเทสนิ” คือ นี้ไม่ใช่งการแสดงอาบัติ (ทุกกฏ)

และในประโยคสุดท้ายว่า “อวเสเสสุปิ จตุสุ จานesu” หมายความว่า มิใช่ข้อใดข้อหนึ่งในกรรม 5 ข้อของพระอานนทเท่านั้นที่ใช้ศัพท์ ทุกกฏ ในความหมายว่า ทำไม่ดี ทำเสีย ไม่ได้ใช้ในความหมายว่า อาบัติทุกกฏ แต่ใช้ในกรรมทั้ง 5 ข้อทั้งหมด ดังนั้นเมื่อท่านอธิบายข้อที่ 1 เสร็จแล้ว ท่านจึงกล่าวกำกับไว้ว่า “ในสถานทั้ง 4 แม้ที่เหลือมีนัยเหมือนกัน”

57. ปัญจสตักขันธกะ. วิ.จ. 7/621/251-252 (ไทย.สยามรัฐ)

โดยสรุป ในอรรถกถาท่านแก้ความในส่วนนี้ไว้ค่อนข้างชัดเจนว่าศัพท์ ทุกกฐ ในเรื่องกรรมทั้ง 5 ข้อของพระอานนท์นั้นท่านหมายเอาความหมายโดยนัยว่า ทำไม่ดี ทำเสีย ไม่ได้หมายเอาความหมายโดยนัยว่า อาบัติทุกกฐ พร้อมทั้งให้เหตุผลว่าเป็นเพราะคณะสงฆ์ไม่บัญญัติพระวินัยเพิ่ม ในเมื่อกรรมทั้ง 5 ข้อของพระอานนท์นี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติไว้ก่อนว่าเป็นอาบัติ ดังนั้นคณะสงฆ์จึงไม่ได้ปรับอาบัติพระอานนท์ เป็นแต่เพียงให้พระอานนท์แสดงกรรมอันไม่ดีทั้ง 5 ข้อนี้เท่านั้น

4. บทวิเคราะห์เรื่องการปรับอาบัติพระอานนท์

4.1 วิเคราะห์คำแปลในประโยคปรับอาบัติพระอานนท์

จากนี้ไปจะได้้นำประโยคปรับอาบัติพระอานนท์มาวิเคราะห์โดยใช้ไวยากรณ์ภาษาบาลีและเนื้อความในอรรถกถาที่ได้อธิบายมาแล้วมาวิเคราะห์ว่าประโยคนี้ควรแปลว่าอย่างไร ในเหตุการณ์การปรับอาบัติพระอานนท์นี้มีประโยคที่แสดงถึงศัพท์ทุกกฐ อยู่ 4 ประโยค ได้แก่

สงฆ์. (1) อิทมปิ เต อาวุโส อานนท ทุกกฐฺ, (2) เทเสหิ ตํ ทุกกฐฺนุตฺติฯ

อานนท. (3) นาหนตํ ทุกกฐฺ ปรสสามิ, (4) อปิจายสมนตานิ สทุราย เทเสมิ ตํ ทุกกฐฺนุตฺติฯ

ในประโยคเหล่านี้ถ้านำหลักไวยากรณ์รวมทั้งข้อมูลจากอรรถกถามาร่วมพิจารณาควรมีการสัมพันธ์ในประโยคและคำแปลว่าดังนี้

(1) อิทมปิ (กมม) เต อาวุโส อานนท **ทุกกฐฺ** (โหติ)ฯ

สัมพันธ์. อาวุโส อาลปน อานนท อาลปน อิหํ วิเสสน ของ กมม เต อนภิตกตตฺตา ใน **ทุกกฐฺ** ๆ วิเสสน ของ กมม ๆ สยกตตฺตา ใน โหติ ๆ อาชฺยาตบพ กตตฺวาจกฯ

แปล. ท่านอานนท กรรมนี้อันท่าน**ทำไม่ดี**ฯ

เพราะว่าศัพท์ที่เป็นชื่ออาบัติถ้าเป็นปฐมวิภัติกนิยมนิยมใช้เป็น วิกตติกตตฺตา ขยายภิกษุผู้อาบัติ อนึ่งศัพท์ ทุกกฐฺ ในประโยคนี้อรรถกถาไขว่า ทฺกฺฐฺ กตฺ เพราะฉะนั้นทุกกฐฺ ในประโยคนี้จึงแปลได้โดยนัยเดียวกันว่า การทำไม่ดี การทำเสีย ส่วนศัพท์ เต ในประโยคนี้อรรถกถาไขเป็น ตยา เพราะฉะนั้น เต ในประโยคจึงต้องเป็น ตติยาวิภัติ

สัมพันธ์เป็น อนภิทกตตตา ในประโยค ส่วนว่าถ้าประโยคนี้น่าต้องการกล่าวเพื่อมุ่งอาบัติควรมีสำนวนว่า “อาปตติ อาวุโส อานนท ทุกกฏุสสา (ท่านอานนท ท่านต้องอาบัติทุกกฏ.)” เนื่องจากเป็นประโยคที่มุ่งเน้นกิริยาที่อาบัติ ศัพท์บอกชื่ออาบัติจึงควรเป็นฉฎฐีวิภัติ ทำหน้าที่เป็น สามีสสมพจน ในประโยค

(2) (ตว) เทเสหิ ตั (กมฺมิ) **ทุกกฏุ**ติฯ

สัมพันธ์. ตว สยกตตตา ใน เทเสหิ ๆ อาชยาตบท กตตุวาจก ตั วิเสสน ของ กมฺมิ **ทุกกฏุ วิเสสน** ของ กมฺมิ ๆ อวุตตกมฺม ใน เทเสหิฯ

แปล. ท่านจงแสดงกรรมอันท่าน**ทำไม่ดี**นั้นฯ

เพราะว่าศัพท์ที่เป็นชื่ออาบัติถ้าเป็นหุตติยาวิภัติเพื่อทำหน้าที่บอกชื่ออาบัติมักจะมากคู่กับศัพท์ อาปตติ หรือ อาปชชติ เสมอ อนึ่งศัพท์ ทุกกฏุ ในประโยคนี้อรรถกถาไขว่ “ภุฏฐุ กตฺ (กรรมอันท่าน**ทำไม่ดี**)” อีกทั้งอรรถกถายังอธิบายเพิ่มอีกว่า “น อาปตติเทสนํ (ไม่ใช่การกล่าวแสดงอาบัติ)” เพราะฉะนั้น ทุกกฏุ ในประโยคนี้นจึงแปลได้โดยนัยเดียวว่า การ**ทำไม่ดี** การ**ทำเสีย** เหมือนประโยคก่อนหน้านี้ ส่วนว่าถ้าประโยคนี้น่าต้องการกล่าวเพื่อมุ่งอาบัติควรมีสำนวนว่า “เทเสหิ ตั ทุกกฏุ อาปตติฯ (ท่านจงแสดงอาบัติ**ทุกกฏุนั้น**.)” เนื่องจากเป็นประโยคที่ต้องการบอกประเภทอาบัติ จึงควรมีศัพท์ อาปตติ มากำกับด้วยเสมอ

(3) นาหนตฺ **ทุกกฏุ** ปสฺสามิฯ

สัมพันธ์. น ศัพท์ ปฎิเสส ใน ปสฺสามิ อหิ สยกตตตา ใน ปสฺสามิ ๆ อาชยาตบท กตตุวาจก ตั วิเสสน ของ **ทุกกฏุ ๆ อวุตตกมฺม** ใน ปสฺสามิฯ

แปล. ข้าพเจ้าไม่**เห็นการทำไม่ดี**นั้นฯ

เพราะว่าศัพท์ที่เป็นชื่ออาบัติถ้าเป็นหุตติยาวิภัติ ทำหน้าที่บอกชื่ออาบัติมักจะมากคู่กับศัพท์ อาปตติ หรือ อาปชชติ เสมอ อนึ่งศัพท์ ทุกกฏุ ในประโยคนี้อรรถกถาไขว่ “ภุฏฐุกถาวปี (แม้ซึ่ง**ความเป็นการทำไม่ดี**)” เพราะฉะนั้น ทุกกฏุ ในประโยคนี้นจึงแปลได้โดยนัยเดียวว่า การ**ทำไม่ดี** การ**ทำเสีย** ส่วนว่าถ้าประโยคนี้น่าต้องการกล่าวเพื่อมุ่งอาบัติควรมีสำนวนว่า “นาหนตฺ **ทุกกฏุ** อาปตติ ปสฺสามิฯ (ข้าพเจ้าไม่**เห็นอาบัติ**ทุกกฏุนั้น****.)” เนื่องจากเป็นประโยคที่ต้องการบอกประเภทอาบัติ จึงควรมีศัพท์ อาปตติ มากำกับด้วยเสมอ

(4) (อห) อปิยายสมนตานิ สหุทาย เทเสมิ ตั **ทุกกฏนติ***

สัมพันธ. อปิย ศัพท์ อปรนญ อห สยกตตา ใน เทเสมิ ๆ อาชยาตบท กตตุวาก อยสมนตานิ สามีสมพนธ ใน สหุทาย ๆ เหตุ ใน เทเสมิ ตั วิเสสน ของ **ทุกกฏ** ๆ **อวุตตกมม** ใน เทเสมิ*

แปล. ก็เพราะเชื่อท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอแสดงการ**ทำไม่ดี**นั้น*

เพราะว่าศัพท์ที่เป็นชื่ออภิตถ้าเป็นหุติยาวิภิต ทำหน้าที่บอกชื่ออภิตมักจะมา คู่กับศัพท์ อาปตติ หรือ อาปชชติ เสมอ เพราะฉะนั้น ทุกกฏ ในประโยคนี้จึงควรแปล โดยนัยว่า การ**ทำไม่ดี** การ**ทำเสีย** ส่วนว่าถ้าประโยคนี้ท่านต้องการกล่าวเพื่อมุ่งอภิต ควรมีสำนวนว่า “อปิยายสมนตานิ สหุทาย เทเสมิ ตั **ทุกกฏ** อาปตตินติ” (ก็เพราะเชื่อท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอแสดงอภิต**ทุกกฏ**นั้น.)” เนื่องจากเป็นประโยคที่ต้องการ บอกประเภทอภิต จึงควรมีศัพท์ อาปตติ มากำกับด้วยเสมอ

4.2 สาเหตุที่ทำให้เกิดการแปลบาลีในพระไตรปิฎกภาษาไทยคลาดเคลื่อน

เมื่อศึกษาวิเคราะห์หลักไวยากรณ์บาลีประกอบกับข้อมูลในอรรถกถาแล้วนำมา ตรวจสอบเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยทุกฉบับพบว่า การแปลภาษาบาลีใน ประโยคปรับอภิตพระอนันท์ในคราวทำปฐมสังคายนานั้นมีความคลาดเคลื่อนอยู่บ้าง เมื่อพิจารณาจะเห็นได้ว่าสาเหตุที่ทำให้การแปลบาลีคลาดเคลื่อนนี้ได้หลายสาเหตุดังนี้

1) **ศัพท์พ้องรูปหรือพ้องความหมายกัน** ในภาษาบาลีมีหลายศัพท์ที่เขียนได้ หลายแบบโดยที่มีความหมายเหมือนกัน เช่น ในกรณีนี้คือศัพท์ **ทุกกฏ** และ **ทุกกต** บางกรณีที่ใช้ในความหมายเดียวกันได้ บางกรณีมีวิธีใช้ต่างกัน ทำให้บางครั้งการแปล อาจมีความสับสนได้

2) **ภาษาบาลีมีนัยที่หลากหลาย** ในภาษาบาลีมีหลายกรณีที่ศัพท์มีรู้อย่างเดียว แต่มีความหมายได้หลายอย่าง เช่น ในกรณีนี้คือศัพท์ **ทุกกฏ** แปลได้ถึง 2 ความหมาย บางความหมายมีความนิยมใช้อย่างกว้างขวางทำให้ผู้แปลมีความคุ้นเคยมากกว่าแบบ อื่น ในขณะที่อีกความหมายไม่ได้ถูกใช้บ่อยนัก ทำให้เวลาแปลอาจมีการแปลโดยใช้ ความหมายที่มีความคุ้นเคยโดยอัตโนมัติ ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นความหมายที่เหมาะสม แต่หากตรงนั้นเป็นจุดที่ต้องใช้ความหมายเฉพาะที่ไม่ค่อยเป็นที่นิยม ก็จะทำให้การ

แปลตรงจุดนั้นเกิดความคลาดเคลื่อนได้ ซึ่งในท้ายที่สุดการแปลภาษาบาลีไม่ได้ถูกกำหนดที่รูปแบบใดรูปแบบหนึ่งโดยเฉพาะ ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของผู้แปลว่าจะแปลโดยใช้ความหมายใดหรือสำนวนใด

3) **ได้รับอิทธิพลจากฉบับแปลก่อนหน้า** ในกรณีที่มีการจัดทำพระไตรปิฎกฉบับแปลจนสำเร็จมาก่อนแล้ว ย่อมส่งผลให้พระไตรปิฎกฉบับแปลนั้นมีอิทธิพลต่อการแปลฉบับอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นตามมาในภายหลัง ทั้งด้านการให้ความหมายหรือการเลือกใช้สำนวน ซึ่งถ้ามีการแปลบางแห่งคลาดเคลื่อนไป และในภายหลังมีคณะผู้จัดทำพระไตรปิฎกฉบับแปลอื่น ๆ เกิดขึ้นก็ย่อมนำสำนวนการแปลจากฉบับก่อนหน้านั้นมาร่วมพิจารณาด้วย ประกอบกับคณะสงฆ์ที่มีจารีตอภิสถาพรหมย่อมให้ความเคารพกับคำสอนของบูรพาจารย์อย่างมีนัยยะสำคัญ ดังนั้นถ้าไม่ได้ตรวจสอบจนแน่ใจว่าเนื้อหาที่มีความคลาดเคลื่อนจริง ๆ ก็มักจะทำให้ในตำแหน่งที่มีการแปลคลาดเคลื่อนไปนั้นถูกคัดลอกต่อไปยังฉบับแปลใหม่ด้วย

4) **ไม่ได้เทียบเคียงกับคัมภีร์ชั้นรองลงมา** ในการแปลบาลี ถ้ามีประโยคที่แปลยาก เช่น มีนัยหลากหลาย มีรูปประโยคซับซ้อน เป็นต้น อาจทำให้การแปลคลาดเคลื่อนได้ ในกรณีนี้จึงควรตรวจสอบกับคัมภีร์ชั้นรองลงมา เช่น อรรถกถา ฎีกา โยชนา เป็นต้นว่าในประโยคนั้น ๆ มีการกำหนดประโยคอย่างไร หรือศัพท์นั้น ๆ มีการกำหนดให้ใช้ในความหมายใด เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้จะทำให้การแปลมีความถูกต้องมากขึ้นและลดโอกาสที่จะแปลคลาดเคลื่อนน้อยลงไป

5. สรุป

คำสอนทางพระพุทธศาสนาถูกจารึกอยู่ในพระไตรปิฎกภาษาบาลี เพราะฉะนั้นพระไตรปิฎกภาษาบาลีจึงมีความสำคัญมากเพราะเป็นแหล่งค้นคว้าศึกษาความรู้ทางพระพุทธศาสนา แต่เนื่องจากภาษาบาลีเป็นภาษาที่ปัจจุบันไม่มีการใช้งานแล้ว และพระพุทธศาสนาเองก็ได้แพร่หลายไปยังนานาประเทศ เพราะฉะนั้นในประเทศที่มีพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองจะมีการแปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นภาษาท้องถิ่นมากมาย เช่น ภาษาไทย พม่า ขอม สิงหล อังกฤษ เป็นต้น แต่เนื่องจากการแปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นงานที่ยากและมีปริมาณมาก ทำให้การแปลนั้นมีโอกาส

ผิดพลาดคลาดเคลื่อนได้ เช่น ในพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ที่มีการแปลเนื้อหา เรื่องการปรับอาบัติพระอนานท์ในคราวทำปฐมสังคายนาคลาดเคลื่อนไป คือ พบว่า มีการแปลศัพท์ ทุกกฎ คลาดเคลื่อนไป เมื่อศึกษาไวยากรณ์บาลีและเนื้อความใน อรรถกถาพบว่า ศัพท์นี้ควรแปลโดยใช้นัยว่า การทำไม่ดี การทำเสีย ไม่พึงแปลโดย ใช้นัยว่า อาบัติทุกกฎ ทั้งนี้สาเหตุที่ทำให้การแปลบาลีคลาดเคลื่อนนี้ได้หลายสาเหตุ ได้แก่ 1) ในภาษาบาลีมีศัพท์ที่พ้องรูปหรือพ้องความหมายกัน 2) ภาษาบาลีมีนัย หลากหลาย 3) ได้รับอิทธิพลจากฉบับแปลก่อนหน้า 4) ไม่ได้เทียบเคียงกับคัมภีร์ชั้น รองลงมา เป็นต้น การที่พระภิกษุสงฆ์สาวกและชาวพุทธผู้เฝ้าศึกษาทั้งหลายจะได้ช่วย กันตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาในพระไตรปิฎกทั้งฉบับบาลีและฉบับแปล ก็จะเป็นอุปการะคุณช่วยให้การแปลพระไตรปิฎกในอนาคตมีความถูกต้องยิ่ง ๆ ขึ้นไป ทั้ง ยังทำให้พุทธศาสนิกชนผู้มาภายหลังได้ศึกษาหาความรู้ในพระพุทธศาสนาจากคัมภีร์ พระไตรปิฎกที่บริสุทธิ์ถูกต้องมากที่สุดอีกด้วย

รายการอ้างอิง

- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. *พระไตรปิฎกฉบับหลวง*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา, 2525.
- กฤษณชัย แต่งพุลผล. *อธิบายสัมพันธไทย ประโยค ป.ธ. 3*. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977), 2547.
- ครูบาฉ่ำ คัมภีร์ปัญญา. *สังคายนาคั้งแรกทำไมพระอานนทถึงถูกปรับอาบัติทุกกฎ*. ออนไลน์. สื่่วิตีโอ. https://www.youtube.com/watch?v=mcCcUVB_xmM. [1 กันยายน 2567].
- ประยุทธ์ หลงสมบุญ. *พจนานุกรม มคอ-ไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2546.
- _____. *พจนานุกรมกิริยาภิตตฉบับธรรมเจดีย์*. กรุงเทพฯ: ธรรมสาร, 2545.
- _____. *พจนานุกรมกิริยาอาชยาตฉบับธรรมเจดีย์*. กรุงเทพฯ: ธรรมสาร, 2545.
- ประภาส วีระแพทย์, สุทัศน์ ศรีวิวัฒนพงศ์, และเจริญศักดิ์ โรจนฤทธิ์พิเชษฐ์. *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว: ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม 16*. กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2553.
- ป๋วย แสงฉาย อองคาราม. *พระไตรปิฎก มหาวิทยาลัย 5000 กัณฑ์*. กรุงเทพฯ: ลูกส. ธรรมภักดี, 2528.
- บวชวัดป่า. *คำแสดงอาบัติ*. ออนไลน์. <https://buatwatpa.com/คำแสดงอาบัติ>. [1 กันยายน 2567].
- พระเทพดิลก (ระแบบ จิตถาโณ). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2551.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). *ศัพท์วิเคราะห*. กรุงเทพฯ: เลียงเชียง, 2550.
- พระสิริญาณโณภาสเถระ. *วินัยกัมจันทิกา: ลิกขาปัททกมะ บาลี-แปล*. กรุงเทพฯ: วิญญาน, 2547.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 45 เล่ม*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542.

- ____. *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณกถา*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2532.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสยามรัฐ 45 เล่ม*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2555.
- ____. *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย 91 เล่ม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.
- ____. *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐสส เตปิฎก 45 เล่ม*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.
- ____. *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐสส เตปิฎก 48 เล่ม*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535.
- พระประเสริฐ อภิวัฒน์. “บทบาทและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอานนท์เถระ”. *วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์*. ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2563). 16-27.
- พระมหาตาดาสยาม วชิรปัญญา. *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: เอกพิมพ์ไท, 2557.
- ____. *สังคายนาในพระพุทธศาสนา*. ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา, 2561.
- พระโมคคัลลานเถระ. *คัมภีร์อภิตานวรรณนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. แปลโดย พระมหาสมปองมุทีโต. กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง, 2547.
- พระมหาสิริวัฒน์ชัย ฐิริปัญญา. “คุณูปการของพระอานนท์ที่มีต่อการสืบทอดพระพุทธศาสนา”. *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2565.
- พระไตรปิฎก ฉบับฉัฐสังคายนา. *ปาจิตยาทีโยชณาปาฬิ ปวิวารวคคโยชณา*. ออนไลน์. <https://www.tipitaka.org/thai>. [1 กันยายน 2567].
- มหาเถรสมาคม. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี พุทธศักราช 2549*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2549.
- เมตตานันโท ภิกขุ. *เหตุเกิด พ.ศ. 1*. พิมพ์ครั้งที่ 2. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2547.

____. เหตุเกิด พ.ศ. 1 เล่ม 2: วิเคราะห์กรณีปฐมสังคายนาและภิกษุณีสงฆ์. กรุงเทพฯ: แสงพระอาทิตย์, 2545.

แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม. ปัญหาการปรับอาบัติพระอานนท์. ออนไลน์. <https://www.mcu.ac.th/article/detail/436>. [1 กันยายน 2567].

รังษี สุนทรต์. “วิพากษ์หนังสือเหตุเกิด พ.ศ. 1”. วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์. ปีที่ 2 ฉบับที่ 3. (กรกฎาคม-กันยายน 2549). 12-40

วัดพระธรรมกาย. สวดมนต์ฉบับธรรมทายาทและอุปสมบทหมู่. ปทุมธานี: วัดพระธรรมกาย, 2542.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539.

สุรพศ ทวีศักดิ์. “วิจารณ์หนังสือ เหตุเกิด พ.ศ. 1: วิเคราะห์กรณีปฐมสังคายนาและภิกษุณีสงฆ์”. วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2545). 82-92.

เสถียรโพธิ์นันทะ. การปรับอาบัติพระอานนท์. ออนไลน์. สื่อวิดีโอ. <https://www.youtube.com/watch?v=9up3QsvYDhU>. [1 กันยายน 2567].

____. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

แสง จันทร์งาม และคณะ. พระไตรปิฎกสำหรับเยาวชน เล่ม 3. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2533.

แสวง อุดมศรี. การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533.

____. พระวินัยปิฎก 2. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543.

I. B. Horner. *The Book of the Discipline (Vinaya-Piṭaka) Vol.4 (Cullavagga)*. London: The Pali Text Society, 1997.

T. W. Rhys Davids and William Stede. *The Pali Text Society's Pali-English Dictionary*. London: The Pali Text Society, 1925.